

e-ISSN: 1694-8874

№2(2)/2023, 1-10

УДК: 811.581.11

DOI: [10.52754/16948874_2023_2\(2\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2(2)_1)

**КЫТАЙ ТИЛИНДЕГИ ЖАПАЙЫ КАНАТТУУЛАРГА БАЙЛАНЫШКАН
ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫК БИРДИКТЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУ
МАСЕЛЕЛЕРИ**

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СВЯЗАННЫХ С ДИКИМИ
ПТИЦАМИ, НА КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

KYRGYZ AND CHINESE PHRASEOLOGICAL UNITS ABOUT WILD BIRDS

Аманбек кызы Нурпейил

Аманбек кызы Нурпейил

Amanbek kuzu Nurpeyil

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

nura7865696@gmail.com

Бекмурзаева Асел

Бекмурзаева Асел

Bekmurzaeva Asel

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

asbekmurzaeva@oshsu.kg

Эмильбекова Эльдана

Эмильбекова Эльдана

Emilbekova Eldana

студент, Ош мамлекеттик университети

студент, Ошский государственный университет

Student, Osh State University

e.emilbekova@gmail.com

КЫТАЙ ТИЛИНДЕГИ ЖАПАЙЫ КАНАТТУУЛАРГА БАЙЛАНЫШКАН ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫК БИРДИКТЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Макалада фразеологизмдерди кытай тилинен кыргыз тилине которуудагы метафораларды жана фразеологиялык бирдиктерди берүү ыкмалары талданат. Тактап айтканда кытай тилинде кездешкен жапайы канаттууларга байланыштуу фразеологизмдердин кыргыз тилине которулушу жана кыргыз тилиндеги эквивалентин аныктоо маселеси каралат. Андан сырткары кытай жана кыргыз элдеринин тил казынасындагы жапайы канаттууларга байланышкан фразеологиялык бирдиктердин окшоштугу жана алардын улуттук өзгөчөлүктөрү каралды.

Ачкыч сөздөр: фразеологиялык бирдик, кыргыз тили, кытай тили, орнитонимдер, макал-лакаптар.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СВЯЗАННЫХ С ДИКИМИ ПТИЦАМИ, НА КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК

KYRGYZ AND CHINESE PHRASEOLOGICAL UNITS ABOUT WILD BIRDS

Аннотация

В данной статье исследуются способы передачи метафор и фразеологизмов при переводе фразеологизмов с китайского на кыргызский язык. Также рассматриваются образно-внутренние формы фразеологизмов, связанных с дикими птицами, в кыргызском и китайском языках. Особое внимание уделяется сходству и различиям фразеологизмов, связанных с дикими птицами, в языках китайского и кыргызского народов, а также поиску эквивалентов китайских фразеологизмов на кыргызском языке и их переводу. Переводческая проблема, связанная с этим, до сих пор остается нерешенной.

Abstract

Translating phraseological expressions related to wild birds from Chinese to Kyrgyz poses various difficulties. One of the primary challenges lies in identifying suitable equivalents for Chinese phraseological units in the Kyrgyz language. This unresolved issue necessitates a comprehensive examination of the linguistic and cultural features of both languages. Another obstacle pertains to the metaphorical and figurative elements within phraseological expressions associated with birds in Kyrgyz and Chinese. These elements often incorporate metaphors and other rhetorical devices that may lack direct counterparts in the target language. Hence, translators must possess a deep understanding of the cultural and linguistic contexts of both languages to accurately convey the intended meaning of these expressions. Additionally, it is crucial to consider the similarities and differences in phraseological units related to wild birds in the linguistic repertoire of the Chinese and Kyrgyz peoples. Despite potential linguistic resemblances, national characteristics should be taken into consideration. Translators must be cognizant of these distinctions to ensure that the translated content is culturally sensitive and precise. In conclusion, translating phraseological expressions concerning wild birds from Chinese to Kyrgyz demands a profound comprehension of the linguistic and cultural traits of both languages. Addressing the challenges posed by figurative elements and national characteristics is essential for delivering an accurate and culturally appropriate translation. Further research is imperative to devise effective strategies for translating phraseological units between these two languages.

Ключевые слова: фразеологические единицы, кыргызский язык, китайский язык, орнитонимы, пословицы и поговорки.

Keywords: phraseological units, ornithonyms, translation, Kyrgyz language, Chinese, proverbs.

Киришүү

Дүйнө өлкөлөрүнүн ортосундагы тыгыз өз ара аракеттенүүнүн заманбап шарттарында маданияттар аралык баарлашуунун, маданияттар диалогунун ролу өсүп, элдердин улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн изилдөө, чет тилин гана сүйлөбөстөн, жогорку квалификациялуу адистерди даярдоо маселеси көтөрүлүүдө. Ошону менен эле бирге үйрөнүп жаткан тилдин өлкөнүн маданий жактан аныкталган өзгөчөлүктөрүн билүү актуалдуу болууда. Үйрөнүп жаткан тилдин өзгөчөлүктөрүн таанууда жардамчы курал болуп фразеологизмдерди айтууга болот. Фразеологизмдер ар бир улуттук коомчулуктун тарыхы, каада-салты, маданияты жана жашоосу жөнүндө тилдик жана аймактык байлыктардын баа жеткис булагы болуп саналат. Бул бирдиктер кепке өзгөчө эмоционалдуулукту, экспрессивдүүлүктү сунгандыктан, оозеки кепте гана эмес, көркөм адабият тилинде, массалык маалымат каражаттарында да кеңири колдонулушу бекеринен эмес. Фразеологизмдердин негизги өзгөчөлүгү болуп айтылуучу ойду угуучуга (окурманга) элестүү, так жана таамай, көркөм кылып жеткирүүдө тилдик көркөм каражат катары кызмат аткарып, сүйлөө речине ар түрдүү түс берүүчү боёк катары колдонуу болуп саналат. Фразеологизмдерде басымдуу болуп элдин күнүмдүк жашоосунда көнүмүш болгон көрүнүштөр, дүйнө таанымы жана бир элдин дүйнөгө болгон мамилеси айкын чагылдырылат.

Методология

Аталган маселе боюнча кыргыз тил илиминде тилчилер өз изилдөөлөрүндө карашкан (Урпоева, 2018, б. 115-117; Аманбек кызы жана Бекмурзаева, 2023, б. 12-21).

Биз да макалабызда кытай тилиндеги жапайы канаттуулар катышкан фразеологизмдердеги жана кыргыз тилине которуу маселелерине токтолдук. Макаланы жазууда кытай тилиндеги фразеологизмдерди кыргыз тилине которуудагы жалпылыктар жана айырмачылыктарды көрсөткөнгө да аракеттендик. Фразеологизмдерди которууда алгач кытай тилинен кыргыз тилине сөзмө-сөз которулушу, андан соң кыргыз тилиндеги эквивалентин көрсөткөнгө аракеттендик. Жалпы эле салыштырма ыкмасы пайдаланылды.

Материалдар

1. 鸟尽弓藏 (*niǎo jìn gōng cáng*). Фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Куштар кырылгандан кийин жаанды саадакка сал” деп которулуп, “өткөн ишке өкүнбө”, “өз убактысында иш жасоо” деген маанини билдирет. “Кытай тарыхынын атасы” Сыма Цяндын “Шицзи” эмгегинде бул фразеологизмдин келип чыгышы тууралуу маалымат берилген. “Шицзиде” Кытайдагы “Жаз жана Күз” доорунун аягында Юэ жана Ву деген эки падышалыктын согушу тууралуу айтылат. Акыры б.э.ч. 472-жылы Юэ мамлекетинин падышасы Гоу Цзянь согуштан кеңешчилеринин жардамы менен Ву падышалыгын талкалайт. Гоу Цяндын эки даанышман кеңешчиси Фань Ли жана Вэнь Чжун деген ынак достор болгон. Жеништин урматына уюштурулган салтанатта Фань Ли катышпайт. Бир убакыттан кийин анын кийими Тайху көлүнүн жээгинен Фань Линин кийимдерин табышат. Кийим менен кошо кеңешчи кат жазып калтырат. Катта согушта жеңип чыкканга, Ву мамлекетин багындырганга жардам бергенин, эми анын жумушу бүткөнүн жазат. Фань Ли падыша Гоу Цяндын

сарайында таасирдүү адам болгонун жана бир күнү падышанын каарына каларын сезет. Ошондуктан ал өз кызматын таштап кетип калган. Көп өтпөй Вэнь Чжун да дарексиз бир кат алат. Катта мындай деп жазылат: “Куштар кырылгандан кийин жаанды саадакка салуу керек; коёндорго аңчылыктан кийин тайгандарды союп, этин бышырып жеп салышат; душман талкалангандан кийин кеңешчилерди өлтүрөт. Гоу Цзянь менен кара күндө чогуу болуу керек, бирок ал жеңишти бөлүшкүсү келбейт. Азыр андан качып кетпесең балээге кабыласың”. Вэнь Чжун катты досу Фань Ли жөнөткөнүн түшүнөт. Бирок досунун кеңешине кулак салбайт. Чындап эле көп өтпөй Вэнь Чжун Гоу Цзяндын каарына калып, өзүнө-өзү кылыч сайып өлөт. Ал эми Фань Ли аты Тао Чжугунь деп өзгөртүп, соодагер болуп карыганда көз жумат (Корнилов, 2010, б. 130). Жогорудагы мисалдан көрүнүп тургандай кытай фразеологизми кыргыз тилине сөзмө-сөз “Куштар кырылгандан кийин жаанды саадакка сал” деп которулуп, “ар ишти өз убактысында иш жасоо”, “ийгиликке жеткен адам ага жардам бергендерди унутуп (өлтүрүп) коет” деген маанилерди билдирет. Бул фразеологизмге кыргыз тилиндеги “Жоо кеткен соң кылычынды бокко чап” деген макал жакындап кетет деп ойлойбуз (КРС, 1985, б. 488).

2. 箭双雕 (*yǐjiàn shuāngdiāo*). Бул кытай тилиндеги фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Бир ок менен эки бүркүттү атуу” деп которулат. Бул фразеологизм алгач ирет тарыхый булактарда Түндүк жана Түштүк династиялар доорундагы окуяларды (б.э. 420-589 жж.) эскерген “Бэй-ши” эмгегинде кездешет. “Бэйшидеги” маалыматтарга ишенсек Түндүк Чжоу мамлекетинде Чжансунь Шэн аттуу аскер башчы жашаган имиш. Бул киши тажрыйбалуу аскер башчы эле эмес, көзгө атар мерген да болгон имиш. Күндөрдүн бир күнүндө мамлекеттин Сюань-ван аттуу падышасы ага Кытайдын түндүк аймактарында жашаган түрктөргө ханбийкени коштоп баруусун буюрат. Кытай ханбийкеси Шэту каганга аялдыкка (阿史那 摄图 – Ашина Шэту, түрк. Ышбара каган) берилген эле. Чжансунь Шэндин атак-даңкын уккан Шэту каган аны текшерүү үчүн аңчылыкка алып чыгат. Аңчылыкта каган асманда жем талашкан эки бүркүттү көрүп, Чжансунь Шэнге жаанын эки жебесин сунат. Чжансунь Шэн бир ок менен эле эки бүркүттү атып түшүрүп, экинчи жебени кайра каганга сунат. Ушул окуядан кийин кытай тилинде “бир кыймыл-аракет менен бир нече жыйынтыкка жетүүнү билдирген “Бир ок менен эки бүркүттү атуу” деп которулган фразеологизми пайда болот (Корнилов, 2010, б. 198).

Бул фразеологизм дүйнө элдеринин тилдик корунда кеңири кездешет. Анын ичинде кыргыз элинин макал-лакаптарында да кездешет. Бул фразеологизм “бир учурда эки маанилүү ишти аткаруу, бир учурда эки натыйжага жетишүү” дегенди билдирет. Фразеологизмдин кыргыз тилинде “Бир ок менен эки коенду атуу, эки коенду бир чаап алуу” деген түрлөрү кездешет. Жогоруда эскерилген эки элдин фразеологизми мааниси жагынан толугу менен туура келет. Ал эми формалык жагында азыраак айырма бар.

3. 凤生凤 (*fèng shēng fèng*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Феникстен¹ феникс туулат” деп которулат жана “апасы жакшынын кызы жакшы” же “бала атасын тартып калат” деген маанилерди билдирүү үчүн колдонулат.² Кыргыз тилинде

¹ Кытай мифологиясындагы ыйык куш. Дүйнө элдеринин көпчүлүгүндө кездешет. Кыргыздарда *зымырык куш*, орустарда *жар птица* деген ат менен белгилүү.

² <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%87%A4%E7%94%9F%E5%87%A4>

эң кеңири тараган эквиваленти катары “Аккан арыктан суу агат” деген макал кытай фразеологизмине мааниси жагынан эң жакын деп ойлойбуз (КРС, 1985, б. 73).

4. 鹤龄 (*hèlǐng*). Бул фразеологизм “турнанын жашы” деп которулуп, “көп жашоо, узун өмүр” деген мааниси билдирет. Кытай маданиятында турна асмандын, кудайлардын кабарчысы деген түшүнүк бар. Турна жакшылыктын, бакыттын, ишенимдүүлүктүн жана эркиндикке умтулуунун символу болуп эсептелет. Ошону менен бирге турна көп жашоонун, өлбөстүктүн, сактыктын жана коомдогу жогорку даражаны ээлөөнүн символу болуп саналат (Мифы народов мира, 1992, б. 503). Кытайларда турнага болгон урмат-сыйдын жогору болушун кунг-фу жоокердик согуш өнөрүндөгү негизги 5 жаныбарлар стилинин бири турна стили деп аталгандыгынан байкоого болот. Турна стили менен кошо кытай мушташ өнөрүндө *турна мектептери* да кездешкен. Бул мектептин өзгөчөлүгү шакирттерине кара күч менен эмес жеңилдик, ыргактуулук, ийилчээкти машыктырууга басым жасашкан.

Ал эми кыргыздарда кытай тилиндеги 鹤龄 (*hèlǐng*) фразеологизминин эквиваленти катары “**кузгундун жашы**” деген фразеологизмди айтууга болот (КРС, 1985, б. 427). Бул фразеологизмдин колдонулушун Төлөгөн Касымбековдун “Келкел” аттуу тарыхый романынан көрө алабыз. Романда: “Карасакал да аягын кере шилтей албады, кар аралаш тон кыртышты кырт эттирбей бүжүрөй басып, өзү маң болгондой элтейип, миң кубулган оюна: “*Бя, чын эле бул кемпирге да ажал келгенби?...*” деген келди. “*Бу жез кемпирдин жаны кол башиндай темир сандыкта, а темир сандык көк ирим көлдүн түбүнө катылган, өлбөс жаралган бу!*” деп, ич күйдүлүктөн ар жерде айтып, таратып, өз оюнан чыкканга: «*Чын эле ошондой го, болбосо **кузгундун жашын жашап**, деги бир эңкейейин деген түрү жок ко?!*” деп, өзү да ишенип, ындыны өчө түшчү эмес беле. Көңүлүнүн тереңинен кубануу, табалоо аралашып, ушул азыр: “*Бя, бул кемпирдин көзү өтсө жалгыз мунун балдарынын эмес, бүт баргы уругунун куту учпайбы, туусу жыгылбайбы, теңине тең боло албай салпайып сандан чыкпайбы?...*” деген күдүк санаа да башына тегеренип жатты. Тышында жакын тууган катары кайгырган кебете кийип, шөлбүрөп турду” (Касымбеков, 1990, б. 152).

Бул фразеологизмди жазуучу Төлөгөн Касымбеков активдүү колдонот. Аны жазуучунун “Сынган кылыч” аттуу тарыхый романынан байкоого болот. Романда: “*Алмамбет башын өзүнчө ийкеп, бирдемени ойлогонсун, эки ийнинен ашып оркоюп турган тизесине колун коюп, үргүлөп отургансын көзүн сүзүп, бир убакта: — Гм... Менин атым Алмамбет... **Кузгундун жашын жашадым...**—деди энтиге. — Бекназар, кулак салчы бери... Бекназар үн берди: — Кулагым сизде, кутманым...*” (Сынган кылыч, 1998, б. 417).

Кыргыз элинде кузгун көп жашайт деген ишенимин болгон. Кыргыздар дүйнөдө узун жашаган кузгун, анын себеби кузгун учкуч канаттуу эмеспи, талбай учат жана мүрөктүн суусун кайдан чыгарын билет экен. Ошондон ичет экен да миңге чыгат экен деген ишеним бар. Эл оозунда Чомотой дейген саятчы кузгунду мүрөктүн суусун ханга алып берип, ал ичкенден коркуп, баш тартканда мүрөктүн суусун арчанын түбүнө куюп койгон экен. Ошондуктан арча жайы-кышы жапжашыл бойдон турат экен деген уламыш кездешет.

5. 笨鸟先飞 (*bèniǎo xiānfēi*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “чабал чымчык эрте учат” деп которулуп жана “билбеген нерсени тажрыйбалуу болгондон кийин гана аткаруу зарылдыгын” же “бир ишти мыкты өздөштүрбөй туруп жасоо туура эмес”

деген маанилерди билдирүү үчүн колдонулат.³ Кыргыз тилинде бул фразеологизм өзгөрүүсүз колдонулат. Мисалы, кыргыз тилинде жогорудагы кытай фразеологизминин маанисин толук камтыган, ал эми формасы аз гана өзгөрүлгөн “Чабал өрдөк эрте учат” деген түрдө колдонулат.

6. 惊弓之鸟 (*jīng gōng zhī niǎo*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “жаадан (жебеден) корккон чымчык бадалдын бутагынан да коркот” деп которулат. Бул фразеологизм кандайдыр бир окуядан кийин жалкып калган кишилерди сүрөттөөдө же кандайдыр бир нерседен коркуп калган адамдарды сүрөттөөдө колдонулат.

Бул фразеологизмдин келип чыгышы “Согушкан падышачылыктардын тактикасы” (Чжанго цэ) деп аталган эмгекте катталган. Уламыштар боюнча Вэй падышачылыгында жааны мсыкты аткан Гэн Лей деген көзгө атаар мерген жашаптыр. Бир жолу Гэн Лей жана Вэй мамлекетинин падышасы жаратылыш койнуна эс алганы чыгышыптыр. Асманда учуп жүргөн кушту көрүп Гэн Лей падышага: “Мага аңчылыкта олжолуу болуу жебенин кереги жок. Жаанын жибин керсем эле куш өзү аягыбызга кулап түшөт”, - дейт. Таң калган падыша ишенип ишенбей: “Чындап эле ошенте аласыңбы?”, - деп сурайт. Ошол маалда асманда жапайы каз учуп бараткан болот. Гэн Лей асманды карап, жаанын жибин керип чоюп коет. Чындап эле жапайы каз алар турган жерге “топ” этип кулап түшөт. “Сен көзгө атаар мерген экенсиң!”, - дейт таң калган падыша. Ошондо Гэн Лей мындай дейт: “Бул каз бир кезде жарадар болгон. Каздын оор учушунан жана аянычтуу каркылдаганынан анын жарааты айыга электигин байкадым. Жаанын жибинен чыкка добушту уккан каз дагы жарадар болдум деп ойлоп, жүрөгү жарылып кетти. Ошондуктан алдыбызга кулап түштү”, - дейт. Ошондон улам кытай тилинде 惊弓之鸟 (*jīng gōng zhī niǎo*) “жаадан (жебеден) корккон чымчык бадалдын бутагынан да коркот” деген сөз калыптыр (Корнилов, 2010, б. 100).

Бул фразеологизм дүйнө элдеринин тилдик корунда кеңири кездешкен учкул сөз болуп эсептелет. Анын ичинде кыргыз тилинде бул фразеологизмдин “Коркконго кош көрүнөт”, “Чегирткеден корккон эгин экпейт” жана “Сүткө оозу күйгөн айранды үйлөп ичет” деген эквиваленттери кездешет (Давлетбакова, 1997, б. 103; КРС, 1985, б. 355).

7. 螳螂捕蝉黄雀在后 (*tángláng bǔchán huángquè zàihòu*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “жаа⁴ чегирткени кармаса, аркасынан таранчы учуп келет” деп которулат жана анын эки мааниси бар. Биринчи мааниси жаратылышта ар бир жандыкка андан да күчтүүсү жолугат деген түшүнүктү билдирсе, экинчи мааниси тез пайда көрүү үчүн анын артындагы жаман нерселерди байкабаган адамга карата колдонулат. Фразеологизмдин келип чыгышы “Шо юэнь” (Баяндар багы) аттуу чыгармада берилет. Чыгармада Ву мамлекетинин падышасы элди чогултуп, Чу мамлекетине кол салууну көздөрүн жар салып, ага каршы чыккандарды жазаларын айтат. Падышанын желдети өкүмдардын жарлыгына каршы сөз айткысы келип, бирок батына албайт. Желдет үч күн бою таңга маал падышанын багында чозмосу менен чымчыктарды аткылай баштайт. Анын кылыгын уккан падыша аны чакырып, анын кылыгынын себебин сурайт. Желдет падышага мынтип жооп берет: “Падышам, таңга маал бакта чырылдаган чегирткени көрдүм. Ал жалбырактардагы шүүдүрүмдү ичип жатыптыр. Чегиртке аркасындагы жааны байкаган жок. Жаа чегирткени кармап, аны жегиси

³ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%AC%A8%E9%B8%9F%E5%85%88%E9%A3%9E>

⁴ Кыргыз тилинде келин жүгүн же бешик термел деген түрлөрү да бар. Кургт-кумурскалар түркүмүнө кирген жаныбар.

келет. Бирок өзү да аны жегиси келген таранчыны байкабайт. Ал эми таранчы жааны жейм деп алаксып жатып, чозмочон мени байкаган жок. Бул макулуктун баары көз алдындагы олжону гана көрүп, аркасындагы коркунучту байкашкан жок”. Падыша желдеттин сөзүн угуп жаңылыштык кетиргенин түшүнүп, Чу мамлекетине кол салбай калган экен (Корнилов, 2010, б. 176). Кытай фразеологизминин кыргыз тилиндеги биринчи маанидеги эквиваленти катары “өзүндү эр ойлосоң, өзгөнү шер ойло” деген макалды айтууга болот. Көрүнүп тургандай фразеологизмдердин маанилери толугу менен дал келет. Андан сыркары кыргыз тилинде ушул эле мааниде колдонулган “Иттин кожоюну болсо, бөрүнүн кудайы бар” деген макалды айтууга болот (КРС, 1985, б. 420).

8. 水尽鹅飞 (*shuǐjìné fēi*). Аталган фразеологизм кыргыз тилине “суу (көл) кургады – каздар учуп кетишти” деп которулат. Бул фразеологизм “таш жалак болуу, куржалак калуу, түгөнүү” сыяктуу учурларды билдирүү үчүн колдонулат.⁵ Кытай фразеологизми кыргыз тилинде “жылан сыйпагандай” деген формада кездешет (Осмонова ж.б., 2001, б. 196). Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине толугу менен туура келет (Аманбек кызы жана Бекмурзаева, 2023, б. 19).

9. 鸦雀无声 (*yāquèwúshēng*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “карганын, таранчынын сайраганы угулбайт” деп которулуп жана “жымжырттык” же “айлана тыптынч” деген маанилерди билдирүү үчүн колдонулат.⁶ Себеби карга менен таранчы үн кубулжутуп сайрай алышпайт. Кыргыз тилинде аталган фразеологизм өзгөрүүсүз колдонулат. Мисалы, кыргыз тилинде жогорудагы кытай фразеологизминин маанисин толук камтыган, ал эми формасы аз гана өзгөрүлгөн “Как” эткен карга, “кук” эткен кузгун жок” деген түрү кездешет (Осмонова ж.б., 2001, б. 236).

10. 鹰视狼顾 (*yīngshì lánggù*). Аталган фразеологизм кыргыз тилине “карышкырды көргөн бүркүттөй жулунуу” деп которулат. Бул фразеологизм “ач көз”, “тойбос”, “сук” жана “жулунган” деген маанилерди билдирүүдө колдонулат.⁷ Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти табуу абдан кызык. Себеби, кыргыз тилинде да “ач көз, жулунган” деген маанини билдирген лакапта бүркүт кездешет. Кытай фразеологизмине өтө жакын маанидеги параллель катары кыргыздын “Шодокондун бүркүтүндөй жулунган” деген лакапты айтууга болот (Осмонова ж.б., 2001, б. 494). Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине толугу менен туура келет. Ал эми формалык жагында азыраак айырма бар.

11. 闲云孤鹤 (*xiányúngūhè*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “жапайы булуттар жана жалгыз турна” деп которулат.⁸ Аталган фразеологизм “эркиндик” же “эч кимге көз каранды болбоо” деген маанилерди билдирүү үчүн колдонулат. Кыргыз тилинде аталган фразеологизм өзгөрүүсүз колдонулат. Мисалы, кыргыз тилинде жогорудагы кытай фразеологизминин маанисин толук камтыган, ал эми формасы аз гана өзгөрүлгөн “Учкан куштай эркин” деген түрү колдонулат.

⁵ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%B0%B4%E5%B0%BD%E9%B9%85%E9%A3%9E>

⁶ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B8%A6%E9%9B%80%E6%97%A0%E5%A3%B0>

⁷ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%B0+%E8%A7%86+%E7%8B%BC+%E9%A1%BE>

⁸ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%97%B2%E4%BA%91%E5%AD%A4%E9%B9%A4>

12. 龟鹤 (*guīhè*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “турна жана таш бака” деп которулуп, узак жашоону билдирет. Бул фразеологизмдин 松鹤 (*sōnghè*) деген варианты да кездешип, “карагай жана турна” деп которулат жана өтмө мааниде узак жашоону түшүндүрөт.⁹ Кытай фразеологизмин кыргыз тилине которууда тилибиздеги *кузгундун жашы* деген фразеологизм толук маанисин ачып бере алат деп ойлойбуз (КРС, 1985, б. 427).

13. 断鹤续凫 (*duàn hè xù fú*). Бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “Турнанын бутун кесип, өрдөккө кийгизүү” деп которулат жана “туура келбөө, табигый эмес, жасалмалуулук” деген маанилерди билдирет. Аталган фразеологизм алгач ирет дао философиясынын таалимдеринин жыйнагы болгон “Чжуан-цзы” аттуу китепте кездешет. Китепте мындай делет: илгери бир киши буту узун турна менен буту кыска өрдөктү карап отуруп башына бир ой кылт эте түшөт. Бул киши турнанын бутун кесип, өрдөккө кийгизет. Бирок турна да, өрдөк да баса албай, ал тургай уча да албай калышат. Чжуан-цзы мындай дейт: “Эгер турнанын буту узун болсо – демек ушундай болушу зарыл. Эгер өрдөктүн буту кыска болсо анын кемчилиги эмес. Демек ушундай болушу керек болгон. Өрдөктүн бутун узартып же турнанын бутун кыскартса аларга эч кандай пайда алып келбейт” (Корнилов, 2010, б. 58). Мындай маанидеги учкул сөздөр кыргыз тилинде да кездешет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “Казга теңелип карганын буту сыныптыр” деген макал мааниси жагынан жакыныраак келет деп ойлойбуз.

14. 水过鸭背 (*shuǐ guò yā bèi*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “өрдөккө суу жукпайт” деп которулуп, “бардык кырдаалдан кутулуп чыгып кетүү”, “кыйынчылыкты жеңил эле жеңүү” деген маанилерди билдирет.¹⁰ Бул фразеологизмдин эквиваленти кыргыз тилинде да кездешет. Бул фразеологизмдин кыргыз тилиндеги эквиваленти катары “суудан кургак чыгуу” жана “суу жукпас” деген түрлөрүн айтууга болот (Осмонова ж.б, 2001, б. 422). Кытай жана кыргыз тилдериндеги жогорку фразеологизмдер мааниси жагынан бири-бирине толугу менен дал келет.

15. 鹅行鸭步 (*é xíng yā bù*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “каз-өрдөктөй басуу” деп которулат. Бул фразеологизм “басышы оор болуу”, “кыйналып басуу” деген маанилерди билдирет.¹¹ Кытайлардагы фразеологизмдин эквиваленти кыргыз элинин фразеологизмдеринде да кездешет. Фразеологизмдин кыргыз тилинде жаш бала жаңыдан басып баштаганда аны “каз-каз басуу” деп атаган түрү кездешет. Андан сырткары кыргыздар жаш бала жаңыдан басып баштаган учурду “каз туруу” же “каз-каз туруу” деп атап коюшкан (Осмонова ж.б, 2001, б. 234). Жогоруда эскерилген эки элдин фразеологизми мааниси жагынан толугу менен туура келет. Ал эми формалык жагында азыраак айырма бар.

16. 雞同鴨講 (*jī tóng yā jiǎng*). Кытай тилиндеги бул фразеологизм кыргыз тилине сөзмө-сөз “өрдөк тоок менен сүйлөшкөндөй” деп которулат. Бул фразеологизм “бири-бирин түшүнбөө, эки башка тилде сүйлөө” деген маанини билдирет.¹² Бул фразеологизм дүйнө

⁹ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9D%BE%E9%B9%A4>

¹⁰ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%B0%B4%E8%BF%87%E9%B8%AD%E8%83%8C>

¹¹ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%85%E8%A1%8C%E9%B8%AD%E6%AD%A5>

¹² <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%9B%9E%E5%90%8C%E9%B4%A8%E8%AC%9B>

элдеринин тилдик корунда кеңири кездешет. Ал эми кыргыз тилинде “Бээ десе төө дейт” деген түрү кездешет (Осмонова, 2001, б. 126).

17. 鹤立鸡群 (*hèlì jīqún*). Бул кытай фразеологизми кыргыз тилине “Тооктордун арасында турган турнадай” деп которулуп, айлана-чөйрөдөгүлөрдөн өтө эле айырмаланып турган учурда пайдаланылат.¹³ Аталган фразеологизмдин кыргыз тилинде “төөлүк өйдө” деген эквивалентин айтууга болот (КРС, 1985, б. 89). Андан сырткары кыргыз тилинде башкалардан өзгөчөлөнүп турган, таанымал, даңктуу кишилерге карата “аттын кашкасындай” деген фразеологизм да колдонулат (Осмонова ж.б., 2001, б. 57).

18. 鹑居 (*chúnjū*). Бул кытай фразеологизм “бөдөнөдөй жашоо” деп которулуп, туруктуу үйү болбогон, жашаган жери жок адамга карата пайдаланылат.¹⁴ Кытай фразеологизми кыргыз тилинде эч өзгөрбөгөн формада кездешет. Алсак, кыргыз тилинде “Бөдөнөнүн үйү жок, кайда барса “бытпылдык” деген макал кездешип, үйү жок, барар жери жок, бейгам жүргөн адамга карата колдонулат (Давлетбакова, 1997, б. 51). Андан сырткары “күлү додо болбогон” деген фразеологизм да кытай тилиндегидей эле маанини билдирет (Осмонова ж.б., 2001, б. 337).

19. 鹤入鸦群 (*hú rù yāqún*). Бул фразеологизм “каргага тийген (кол салган) шумкардай” деп которулуп, бир ишти оңой эле аткаруу, душманды талкалоо деген маанилери кездешет.¹⁵ Аталган фразеологизмдин кыргыз тилинде бир аз башкача формасы кездешет. Тилибизде “ителги тийген таандай” же “койго тийген бөрүдөй” деген фразеологизмдер кытай тилиндегидей эле мааниге ээ (КРС, 1985, б. 233).

Жыйынтыктоо

Жогоруда берилген кытай тилиндеги жапайы канаттууларга байланыштуу фразеологизмдер, макал-лакаптар көптөгөн мисалдардын аз гана бөлүгү болуп саналат. Жогоруда мисалдар мындан ары да тереңдетилип изилдениши керек. Жыйынтыктап айтканда жапайы канаттууларга тиешелүү фразеологизмдерди кытай тилинен кыргыз тилине которуу эки тилдин тилдик жана маданий өзгөчөлүктөрүн терең түшүнүүнү талап кылат. Каймана элементтерден жана улуттук өзгөчөлүктөрдөн келип чыккан суроолорго жооп берүүдө так жана маданиятка ылайыктуу которуу тил илим үчүн маанилүү. Жалпылап алган эки тилдин ортосундагы фразеологиялык бирдиктерди которуунун эффективдүү стратегияларын иштеп чыгуу үчүн мындан аркы изилдөөлөр зарыл.

Пайдаланылган адабияттар

Аманбек кызы, Н., & Бекмурзаева, А. (2023). “Кытай тилиндеги үй канаттууларына байланышкан фразеологизмдердин кыргыз тилиндеги эквиваленттери”. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Филология*, 1(1), 12-21. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1\(1\)_2](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_2).

Корнилов, О.А. (2010). *Жемчужины китайской фразеологии*. Москва: КДУ.

¹³ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E7%BE%A4%E4%B8%80%E9%B9%A4>

¹⁴ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%91%E5%B1%85>

¹⁵ <https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%98%E5%85%A5%E9%B8%A6%E7%BE%A4>

Пословицы и поговорки кыргызского народа. (1997). Из собрания акад. К.К. Юдахина. Сост. Д. Давлетбакова. Бишкек: Илим.

Осмонова, Ж., Конкобаев, К., Жапаров, Ш. (2001). *Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү.* Бишкек: КТМУ.

Урпоева, А.А. (2018). “Фразеологизмы, связанные с названиями животных в кыргызском и китайском языках”. *Вестник Бишкекского гуманитарного университета.* №4(46), 115-117.

Юдахин, К.К.(1985). *Киргизско-русский словарь.* В двух книгах. Около 40000 слов. Кн.1. А-К. Фрунзе: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии.

Юдахин, К.К. (1985). *Киргизско-русский словарь.* В двух книгах. Около 40000 слов. Кн.2. Л-Я. Фрунзе: Главная редакция Киргизской Советской Энциклопедии.

Интернеттен алынган маалыматтар

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E5%87%A4%E7%94%9F%E5%87%A4>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E7%AC%A8%E9%B8%9F%E5%85%88%E9%A3%9E>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%B0%B4%E5%B0%BD%E9%B9%85%E9%A3%9E>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B8%A6%E9%9B%80%E6%97%A0%E5%A3%B0>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%B0+%E8%A7%86+%E7%8B%BC+%E9%A1%BE>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%97%B2%E4%BA%91%E5%AD%A4%E9%B9%A4>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%9D%BE%E9%B9%A4>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E6%B0%B4%E8%BF%87%E9%B8%AD%E8%83%8C>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%85%E8%A1%8C%E9%B8%AD%E6%AD%A5>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%9B%9E%E5%90%8C%E9%B4%A8%E8%AC%9B>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B8%A1%E7%BE%A4%E4%B8%80%E9%B9%A4>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%91%E5%B1%85>

<https://bkrs.info/slovo.php?ch=%E9%B9%98%E5%85%A5%E9%B8%A6%E7%BE%A4>

(интернеттен алынган маалыматтардын пайдалануу күнү: 15.06.2023).